

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 78.01

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-1>

Шанмін СЮЙ

аспірант другого року навчання кафедри хорового та оперно-симфонічного диригування, Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка, вул. Остапа Нижанківського, 5, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1188-7068

Бібліографічний опис статті: Сюй, Шанмін (2025). Етапи розвитку китайського симфонізму в проєкції на творчість Ма Сіконга. *Fine Art and Culture Studies*, 3-2, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-1>

ЕТАПИ РОЗВИТКУ КИТАЙСЬКОГО СИМФОНІЗМУ В ПРОЄКЦІЇ НА ТВОРЧІСТЬ МА СІКОНГА

Мета статті – періодизувати розвиток китайської симфонічної музики ХХ століття та визначити у ній внесок визначного композитора, скрипаля і педагога Ма Сіконга (Ma Sicong) (1912–1987). Сформувавшись на початку минулого століття у китайському музичному просторі, симфонічна музика пройшла складний шлях розвитку. Загалом, можна виділити наступні етапи розбудови симфонізму Піднебесної: початковий період становлення симфонічної музики (1929–1949 рр.), її розквіт у 1949–1956 рр., роки застою в добу Культурної революції (1966–1976 рр.), період відкритості (1977–1987 рр.) як відродження та суттєве оновлення симфонічної музики в Китаї, творчі пошуки композиторів Піднебесної на межі ХХ–ХХІ століть. Так, уже ранній етап формування симфонічних оркестрів у Китаї, хоч і мав передумови у якості іноземних симфонічних колективів за нечисельною участю китайських музикантів, був пов'язаний з підготовкою виконавських кадрів: оркестрових інструменталістів та диригентів. Процес утворення таких колективів і симптоматично перших спроб написання симфонічної музики припадає на 1920–1930-ті рр. Першим етапом стрімкого освоєння нових симфонічних жанрів у композиторській творчості та їх апробація національними виконавськими силами приносить чималі результати, пік високого підйому яких припадає на середину століття, демонструючи у 1950–1960-х рр. вагомі здобутки китайського симфонізму. Однак трагічні події, пов'язані з культурною революцією в Китаї та відкиданням усіх попередніх досягнень спричиняють критичну, майже 20-річну паузу у розвитку симфонічного мистецтва. Закриття діяльності симфонічних колективів, репресії композиторів та виконавців, вимушена еміграція багатьох мистців. Вестернізація у площині китайського симфонізму, яка починається у 1970–1980-х рр., ознаменована новим політичним курсом відкритості. Симфонічна музика Ма Сіконга слугує яскравим прикладом сублімації національних традицій та засад західного симфонізму. Творчість композитора опинилася під забороною до 1990-х років, а її справжнє відродження nastупило лише в ХХІ ст.

Ключові слова: китайський симфонізм, Ма Сіконг, симфонічна творчість, симфонічні жанри, симфонія, програмність, сюїта.

Shangming XU

Second-year graduate student at the Department of Choral & Opera-Symphonic Conducting, Lviv National Music Academy named after Mykola Lysenko, 5 Ostap Nyzhankivskyi St, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1188-7068

To cite this article: Xu, Shangming (2025). Etapy rozvytku kytayskoho symfonizmu v proieksii na tvorchist Ma Sikonha [The stages of development of Chinese symphony in the projection on the work of Ma Sikong]. *Fine Art and Culture Studies*, 3-2, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-1>

THE STAGES OF DEVELOPMENT OF CHINESE SYMPHONY IN THE PROJECTION ON THE WORK OF MA SIKONG

The purpose of the article is to periodize the development of Chinese symphonic music in the 20th century and determine the contribution of the outstanding composer, violinist and teacher Ma Sicong (1912–1987) to it. Formed

at the beginning of the last century in the Chinese musical space, symphonic music has gone through a difficult path of development. In general, the following stages of the development of symphonic music in the China can be distinguished: the initial period of the formation of symphonic music (1929–1949), its flowering in 1949–1956, the years of stagnation during the Cultural Revolution (1966–1976), the period of openness (1977–1987) as the revival and significant renewal of symphonic music in China, creative searches of the Chinese composers at the turn of the 20th – 21st centuries. Thus, the early stage of the formation of symphonic orchestras in China, although it had prerequisites as foreign symphonic ensembles with the small participation of Chinese musicians, was connected with the training of performing personnel: orchestral instrumentalists and conductors. The process of formation of such collectives and symptomatically the first attempts to write symphonic music dates back to the 1920s and 1930s. The first stage of the rapid development of new symphonic genres in the composer's creativity and their approbation by national performing forces brings considerable results, the peak of the high rise of which falls on the middle of the century, demonstrating in the 1950s and 1960s important achievements of Chinese symphony. However, the tragic events associated with the Cultural Revolution in China and the rejection of all previous achievements caused a critical, almost 20-year pause in the development of symphonic art. The closure of symphonic collectives, the repression of composers and performers, the forced emigration of many artists testify. Westernization in the plane of Chinese symphonism, which began in the 1970s and 1980s, marked by a new political course of openness. Ma Sikong's symphonic music serves as a vivid example of the sublimation of national traditions and the foundations of Western symphonic music. The composer's work was banned until the 1990s, and its real revival came only in the 21st century.

Key words: Chinese symphony, Ma Sikong, symphonic creativity, symphonic genres, symphony, programming, suite.

Актуальність проблеми. В контексті дослідження оркестрової музики Китаю, яка має багатовікові традиції, в аспекті становлення і розвитку симфонічних жанрів європейського типу, яке припадає на ХХ ст., залишається чимало наукових ракурсів, насамперед щодо виявлення та осмислення взаємовпливів і синтезу китайського та європейського, визначення рівнів міжкультурної комунікації, специфіки та оригінальності китайського симфонізму як окремого явища на тлі світової симфонічної музики. Видається вкрай актуальним простежити взаємовпливи та кореспонденцію західної академічної традиції з національними витоками на прикладі творчості Ма Сіконга – видатного китайського композитора, який потрапив під репресії, емігрував до США, й синтезував у своєму симфонічному доробку китайські оркестрові традиції та традиції західного симфонізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення життєтворчості Ма Сіконга та аналізу його симфонічного доробку зверталась низка зарубіжних вчених, серед яких слід назвати Джінгвей Занг, Є Йонглі, Лі Шукінг, Ван Чуньюй, Ван Юйхе, Сунь Цзиньань, Цанг Джінгвей, Сю Ксіа, Вей Сянь, Ксіан Янгчен, Дун Ліцян, Дай Джафанг та ін.

З останніх розвідок, безпосередньо дотичних до теми означеної статті, варто виділити дві дисертації, захищених в Україні дослідниками китайського походження: це «Перетворення національних та світових тенденцій в розвитку китайської скрипкової музики на прикладі творчості Ма Сіконга» Лі Яньлун (Яньлун Лі, 2021) та «Симфонічна музика у соціокультурному

просторі Китаю останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.» Ян Цзюнь (Цзюнь Ян, 2022) та ін. Водночас, слід зазначити, що Лі Яньлун фокусує свій науковий інтерес на розвитку скрипкової музики Піднебесної та аналізує роль у цьому процесі Ма Сіконга, а Ян Цзюнь при розгляді китайського симфонізму концентрується на останній чверті минулого століття – початку ХХІ ст. Натомість, автор пропонованої розвідки при вивченні китайської симфонічної музики хронологічно охоплює все минуле століття та вивчає внесок у ньому симфонічного доробку Ма Сіконга.

Мета дослідження – висвітлити основні етапи становлення симфонічної музики в Китаї впродовж ХХ ст. з визначенням ролі симфонічних жанрів у творчості Ма Сіконга в контексті розвитку симфонізму Піднебесної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початковий період становлення симфонічної музики охоплює 1929–1949 рр. Цей період асоціюється з військовими потрясіннями країни в роки японської війни, а також із прогресивною діяльністю передових громадських сил Китаю, що увійшли в історію під назвою «Рух четвертого травня». Симфонічна практика, фактично організована китайцями, почалася пізніше, під час японської війни. У 1940 р. відбулося перенесення столиці до м. Чунцин. Діячі музичної культури із Шанхаю, Нанкіна та інших міст вирушили до другої столиці, музикантів було чимало. Голова китайської культурної асоціації Сунь Ке створює «Китайський симфонічний оркестр» для підготовки патріотичної акції.

Саме у цей час починається створення китайської симфонічної музики. Композитор

Хуан Цзи написав перший оркестровий твір у Китаї – увертюру «Ностальгія», після якої з'явилась оркестрова увертюра «Тайванська мелодія» Цзян Вен'є, потім твори для оркестру Сянь Сінхая: Симфонія № 1 «Національне визволення» та Симфонія № 2 «Священна війна», Симфонія № 1 Ма Сіконга, оркестрове аранжування народної мелодії «Сеньцзі Дема» Хе Лютіна.

У цілому, твори воєнних років відзначені патріотичним настроєм. Симптоматично, що в цей період відбувається засвоєння ресурсів західноєвропейської музики, адаптація та своєрідне взаємопроникнення китайського і європейського симфонізму. Для оркестрових творів першого етапу характерне поєднання композиційних норм західного музичного мистецтва з національними традиціями у всіх аспектах музичної мови. Так, характерні китайські мелодії занурюються в палітру не типової європейської гармонії, ладові системи, характерні для китайської музики починають співвідноситися з мажоро-мінорною системою, домінуючий пентатонний лад спирається на акордику західноєвропейського, передусім романтичного стилю.

Як стверджує дослідник Чень Юньцзя, в цей час у Піднебесній відбувається процес засвоєння нових жанрів симфонічної музики, серед яких були не лише масштабні симфонічні кількочастинні цикли, часто з програмним спрямуванням, але також одностайні композиції, наприклад, симфонічні увертюри, які стали дуже популярними серед доробку китайських композиторів (Чень Юньцзя, 2020, с. 51–58).

Китайський композитор і педагог Хуан Цзи під час навчання в Єльському університеті написав симфонічну увертюру «In Memoriam», яка стала першим симфонічним твором такого роду. У 1929 р. він повернувся в Китай, особливою заслугою мистця Хуан Цзи стало заснування у 1935 р. Шанхайського симфонічного оркестру.

Важливий внесок у розвитку китайського симфонічного мистецтва зробив китайський композитор Сіань Синхай, який написав дві симфонії з програмними назвами «Національне визволення» і «Священна війна», симфонічну поему «Людина Цзянхун», «Китайську рапсодію» та ін.

Автором чотирьох симфоній, симфонічної сюїти до танцювальної драми «Душа Чинь» (1926), симфонічної поеми «Провулки

Пекіна» (1933) або «Пекінські хутунги» (Peiping Hutungs) став Аарон Авшаломов, якого вважають одним із зачинателів китайського симфонізму. Ці твори, хоч і пронизані виразним китайським забарвленням, проте на думку дослідника Ральфа Локка (Locke Ralph P., 2001), радше, вирішені крізь призму європейського екзотизму.

Розквіт симфонічної музики в Піднебесній припав на другий етап, який охопив 1949–1956 рр. Він пов'язаний з розширенням образної сфери оркестрової музики та більш інтенсивним опануванням функціями симфонічного оркестру. Оркестрова творчість композиторів цього періоду зосереджена на сюжетах, пов'язаних з прославленням краси рідної землі та природи, часто зустрічаються сцени побуту, селянських звичаїв тощо. У творах цього періоду помітний пошук музичних образів, що відбивають яскраві барви національного стилю. Це, наприклад, симфонічна 4-частинна «Сюїта радості» (1949), 5-частинна «Пісні гір і лісів» (1956) Ма Сіконга, «Мелодії народу І» Лю Тешаня та Мао Юаня, «Увертюра свята Весни» Лі Хунчжі, «Легенди Хуанхе» Ші Юнкана. У цей період також продовжує розвиватися жанр інструментального концерту. Показовим у цьому плані є «Концерт для скрипки з оркестром F-dur» (1944) Ма Сіконга.

Саме в цей період починається інтенсивний пошук методів розвитку національного матеріалу, причому, з локалізацією на фольклор різних народностей, які населяли Китай. В цьому ключі написані увертюра «Весняний фестиваль» Лі Хуаньчжі, що описує святкування народом провінції Шаньбей свята Весни – китайського Нового року (1956), симфонічна п'єса «Блага звістка з Пекіна до села» Чжен Лу для симфонічного оркестру за народними мотивами провінції Юннань та «Танець довгих барабанів народу Яо» (1950–1951) Лю Тешань, який перевтілює народні мелодії і танці народу Яо (Юньцзя Чень, 2020, с. 53).

Під час Культурної революції у 1966–1976 рр. відбувся застій для академічного мистецтва європейського типу в Китаї, який мав негативні наслідки для розвитку всього мистецтва країни. Незважаючи на яскраву патріотичну тематику, значення симфонічного оркестру в царині кіномузики, посилення програмного аспекту в симфонічній музиці Китаю, європейські

інструменти, які складали її основу, потрапили під рішучу заборону, а адепти будь-яких проявів європейського симфонізму піддалися нещадним гонінням. Як і вся художня культура Китаю загалом, що набрала незвичайно високих темпів розвитку, симфонічна музика опинилася у вимушеному екзилі.

Твори цього періоду позначені посиленням національних характеристик музичного стилю, особливого значення набуває фактор програмності. Помітною є пошук авторами назв програмних опусів, оскільки відображення в них військово-патріотичної чи народної тематики у складний час полегшувало шлях твору до виконання.

Характерними творами цього складного періоду можна назвати: Другу симфонію «Визвольна війна проти Японії» Ван Юньцзи, «Симфонію про Великий похід» Дін Тіде, твір для оркестру «Симфонічна поема – Пам'ятник народним героям» Чжу Інтай і Цюй Вея, Симфонію № 2 (1958–1959) Ма Сіконга. Концертні жанри представлені Концертом для віолончелі з оркестром (1958–1960) Ма Сіконга та Скрипковим концертом «Лян Шаньбо і Чжу Інтай» («Любов метеликів») Хе Чжаньхао і Чень Гана. Останній твір став символом китайської програмної концертної симфонії, він відобразив народну легенду в барвах симфонічного оркестру, а розгорнена одночастинна композиція програмного типу більше тяжіє до жанру симфонічної поеми (Лі Янь Лун, 2015, с. 209–221).

Переломним в суспільному житті Китаю став 1979 р., з якого починається новий період у розвитку китайської культури – «період відкритості», який припав на 1977–1987 рр. й ознаменував відродження та суттєве оновлення китайської симфонічної музики. Симфонічні твори постають активним ресурсом творчості китайських композиторів, які не лише засвоюють західноєвропейську техніку музичної мови, але й закономірності музичних форм і жанрів. Новими для китайської музики стало посилення суб'єктивних факторів, яскраві вияви індивідуальної стилістики, творення власних концепцій. Нові симфонічні опуси китайських композиторів відзначалися прагненням власних драматургічних вирішень, пошуками нових естетичних шляхів. Серед показових творів цього періоду – сюїта для скрипки з оркестром «Шаньлинь» Лю Дуньнана, симфонія «Лісао»

Тан Лі, Концерт для скрипки з оркестром Ду Міньсіня, симфонічна сюїта «Юньнаньські вірші» Ван Сі-ліня. Китайська симфонічна музика здобуває виразні жанрово-стильові обриси: тяжіння до сюїтних принципів, епіко-лірична спрямованість в поєднанні з філософською глибиною і масштабністю оркестрового втілення. В цей період було створено низку симфонічних увертюр, серед яких «Весняний фестиваль» Лі Хуань Чжі, «Блага новина з Пекіну в село» (1976) Чжен Лу, Ма Хун Е, «Святкова увертюра» Ші Ван Чунь, «Танець народу Яо» Лю Те Шань, Мао Юань (Ю Чень, 2017, с. 41–52). Декому з композиторів, які були переслідуваними Культурною Революцією, вдалося емігрувати та продовжити свою творчість за кордоном (наприклад, Ма Сіконгу).

Одним з яскравих композиторів-симфоністів цього періоду став Ванг Ксілінь, який писав камерну та вокальну музику. У його доробку – дев'ять симфоній, дві симфонічні сюїти, дві симфонічні кантати, три симфонічні увертюри, скрипковий концерт. Він також створив музику для 40 фільмів та телевізійних постановок. Його Шоста симфонія була написана для Олімпійських ігор у Пекіні в 2008 р., Симфонія № 9 «Китайський реквієм», прем'єра якої відбулася 13 грудня 2015 р. під керівництвом диригента Тан Мухай та Китайського національного симфонічного оркестру, стала видатною подією для розвитку симфонічної музики Китаю.

Кінець XX – перша третина XXI ст. характеризується активними пошуками китайських композиторів у жанрі симфонічної музики. Симфонічні полотна, створені в цей час, відображають історичні роздуми композиторів, їхню особливу увагу до долі Батьківщини та турботу про національне відродження. Драматургічний ракурс симфонічних творів цього періоду – ліричний або драматичний епос, в якому поєднано історію та сучасність, філософський відбиток конфуціанства та гостроту сприйняття.

Серед яскравих композицій даного періоду – Друга симфонія «Сто років мінливостей долі» Чжу Цзяньєра, Другий фортепіанний концерт «Політ хмар» Ло Чжунжуна, Симфонічна фантазія «Згадки про Авахан» Лю Айя, «Даоцзи» Тань Дуна, «П'ять стихій» (1999) Цигана Ченя. За словами дослідника Лян Маочуня, китайські композитори творять нові симфонічні

полотна, які виражають «сучасний китайський національний темперамент та музичний рівень, демонструють глибину думки та усвідомлення історизму» (Maochun Liang, 1992, с. 13).

Окрему сторінку становить і діаспорний китайський симфонізм в творчості Ма Сіконга, який написав дві симфонії, програмні сюїти («Пісні гір і лісів»), увертюри («Радісну увертюру»), поеми («Танець Північного фронту», «Тугу за Батьківщиною»), «Симфонічне капричіо», створив перші взірці у Піднебесній концертів для скрипки, двох скрипок, фортепіанний та віолончельний концерти з оркестром, композиції «Танець за стіною», «Елегію для Цзяо Яйлу» «Жовтий лелека» та ін. Загалом, симфонічна творчість Ма Сіконга органічно поєднала китайський мелос та західні традиції. Перебуваючи в авангарді розвитку китайської музики до еміграції в США у 1967 р., Ма Сіконг був одним з найактивніших прихильників розвитку симфонізму європейського типу у музичній культурі Піднебесної.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Упродовж XX ст. китайська симфонічна музика вирізнялась інтенсивним розвитком. У ньому виділяються такі етапи: початковий період становлення симфонічної музики (1929–1949 рр.), розквіт китайського симфонізму у 1949–1956 рр., роки застою в період Культурної революції (1966–1976 рр.), фаза відкритості (1977–1987 рр.), позначена суттєвим поживанням у ділянці китайської симфонічної

музики, активні творчі пошуки мистців Піднебесної наприкінці XX – на початку XXI ст. Співвіднесення історичного контексту з динамічною становлення симфонічної музики впродовж XX ст. дозволило виділити п'ять етапів, що припали на історичні факти.

Доробок Ма Сіконга, який інтегрував національні та західні традиції, зайняв вагомим місце на шляху розвитку китайського симфонізму. Реабілітований наприкінці XX ст., Ма Сіконг та його симфонічна творчість починають займати у мистецькому просторі китайської музики заслужене місце, заповнюючи сторінки перерваної традиції. Варто підкреслити, що чимало вагомим симфонічних композицій були піддані забуттю, деякі з них зникли в процесі історичних колізій, ще інші, написані в еміграції, не мали доступу до китайської публіки (приміром, Ма Сіконга). У багатьох випадках композитори молодшої генерації змушені були відштовхуватися від світових процесів, наново творячи національну площину симфонічної музики, виповнюючи перервану традицію. Перед китайською музичною культурою постали чималі виклики і щодо процесу поновлення здобутків минулого у цій музичній ділянці, які тривають до сьогодні.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному розборі жанрів симфонічного доробку Ма Сіконга з метою їх популяризації, поширення та впровадження в український симфонічний репертуар.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лі Янь Лун. Перетворення китайських національних та європейських тенденцій у Концерті для скрипки з оркестром "Butterfly Lovers" Чень Гана та Цанг Хао. *Наукові збірки ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Музикознавчий універсум*. Львів, 2015. Вип. 35. С. 209–221.
2. Цзюнь Ян. Симфонічна музика у соціокультурному просторі Китаю останньої чверті XX – початку XXI ст. : дис. ... докт. філософії : 034 – Культурологія / НМАУ імені П.І. Чайковського. Київ, 2022. 193 с. URL: <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/YAn-TSzyun-Disertatsiya.pdf> (дата звернення: 21.03.2025).
3. Ю Чень. Жанр «святкової увертюри» в контексті сучасної китайської симфонічної музики. *Київське музикознавство: Теоретичні проблеми мистецтвознавства у дзеркалі культурології*. Київ, 2017. Вип. 56. С. 41–52.
4. Юньця Чень. Китайська нотація цзянь-пу (jianpu, 简谱) у симфонічній музиці 1950–1970-х років: історичний, музикознавчий та виконавський аспекти. *Знання, Освіта, Право, Менеджмент*. 2020. № 8 (36). Vol. 2. Рр. 51–58.
5. Яньлун Лі. Перетворення національних та світових тенденцій в розвитку китайської скрипкової музики на прикладі творчості Ма Сіконга : дис... канд. мист.: 17.00.03 – Музичне мистецтво / ЛНМА імені М. В. Лисенка. Львів, 2021. 314 с. URL: <https://lnma.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Лі-Яньлун-disser.pdf> (дата звернення: 12.04.2025).
6. Locke Ralph P. Orientalism. 2001. DOI: <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.40604>
7. Maochun Liang. Chinese Traditional Tunes in Music Compositions. Beijing : Central Conservatory Press, 1992. P. 13.

REFERENCES:

1. Li, Yan Lun (2015). Peretvorennia kytayskykh natsionalnykh ta yevropeiskykh tendentsii u Kontserti dlia skrypky z orkestrom Butterfly Lovers Chen Hana ta Tsanh Khao [Transformation of Chinese national and European trends in the “Butterfly Lovers” Violin Concerto by Chen Gan and Cang Hao]. *Naukovi zbirky LNMA im. M. V. Lysenka. Muzykoznavchyi universum* [Scientific collections of the Lviv National Academy of Music named after M. V. Lysenko. Musicological universe]. Lviv, 35, 209–221 [in Ukrainian].
2. Tszun, Yan (2022). Symfonichna muzyka u sotsiokulturnomu prostori Kytau ostannoï chverti KhKh – pochatku KhKhI st. : dys. ... dokt. filosofii: 034 – Kulturolohiia [Symphonic music in the socio-cultural space of China in the last quarter of the 20th – beginning of the 21st century: diss. ... doc. of philosophy: 034 – Cultural studies] / NMAU imeni P. I. Chaikovskoho. Kyiv, 193 [in Ukrainian].
3. Iu, Chen (2017). Zhanr “sviatkovoï uvertiury” v konteksti suchasnoï kytayskoï symfonichnoï muzyky [The genre of “holiday overture” in the context of modern Chinese symphonic music]. *Kyivske muzykoznavstvo: Teoretychni problemy mystetstvoznavstva u dzerkali kulturolohii* [Kyiv musicology: Theoretical problems of art history in the mirror of cultural studies]. Kyiv, 56, 41–52 [in Ukrainian].
4. Iuntszia, Chen (2020). Kytayska notatsiia tszian-pu (jianpu, 简谱) u symfonichnii muzytsi 1950–1970-kh rokiv: istorychnyi, muzykoznavchyi ta vykonavskyi aspekty [Chinese notation jian-pu (jianpu, 简谱) in symphonic music of the 1950s-1970s: historical, musicological and performance aspects]. *Znannia, Osvita, Pravo, Menedzhment* [Knowledge, Education, Law, Management], № 8 (36), Vol. 2, 51–58 [in Chinese].
5. Ianlun, Li (2021). Peretvorennia natsionalnykh ta svitovykh tendentsii v rozvytku kytayskoï skrypkovoï muzyky na prykladi tvorchosti Ma Sikonha : dys. ... kand. myst. : 17.00.03 – Muzychne mystetstvo [The transformation of national and world trends in the development of Chinese violin music on the example of Ma Sikong’s work : thesis ... Candidate art : 17.00.03 – Musical art] / LNMA imeni M.V. Lysenka. Lviv, 314 [in Ukrainian].
6. Locke, Ralph P. (2001). Orientalism. DOI: <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.40604> [in English].
7. Maochun, Liang (1992). Chinese Traditional Tunes in Music Compositions. Beijing : Central Conservatory Press, 13 [in English].